
KELEMEN ROLAND

A MAGYAR ALKOTMÁNYBÍRÁSKODÁS TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

„Azt, amit az Alkotmánybíróság a magyar jogállam megteremtésének történelmi periódusában elvégzett, egyébként sem tudja semmilyen utólagos értékelés megváltoztatni, nem tudja elvenni, nem tudja megnagyobbítani. Mindaz akkor és ott kifejtette maga hatását, beépült az akkori jelen időbe, s tudjuk, mennyire meghatározta azt.”¹

2012. január elsején hatályba lépett az Alaptörvény és az új Alkotmánybíróságról szóló törvény. Az új szabályozás alapjaiban változtatta meg 22 év alkotmánybíráskodásának szabályait. Az ilyen határvonal jellegű változásokkor fontos az összegzés a visszatekintés az elmúlt időszakra. Ezen munkámnak célja, hogy az olvasó betekintést nyerjen a magyar alkotmánybíráskodás nem csak közeli, hanem távolabbi múltjába is.

Sólyom Lászlótól származó fenti idézet is tanúsítja az Alkotmánybíróság, az alkotmánybíráskodás jelentőségét a magyar államszervezetben. Az 1989. évi XXXII. törvénnyel létrehozott és 1990. január elsején munkáját megkezdő Alkotmánybíróság alapvető fontosságúvá vált a jogállami átmenet során, sok esetben maguk az alkotmánybírák voltak azok, akik lerakták a változás alapjait egyes döntéseikkel. Az első alkotmánybírák munkássága azért is kiemelendő mivel nem voltak minták, előképek a magyar közjogi berendezkedésben, azonban alkotmánybíráskodáshoz hasonló tevékenységet folytató intézmény már a 19. század végén megtalálható Magyarországon. Ilyen intézmény volt a Közigazgatási Bíróság és a Hatásköri Bíróság is. A közigazgatási bíróság „veszte” pontosan az volt, hogy kimondva is alkotmányórré kívánt válni, sőt rövid időre azzá is vált. 1949-es megszüntetése után bő harminc év telt mikor az Országgyűlés életre hívta az Alkotmányjogi Tanácsot, amely azonban modern értelemben nem tekinthető alkotmánybírásnak, látva függőségét inkább volt állandó bizottsága az Országgyűlésnek. Alapvető változást a Kerekasztal tárgyalások eredményeztek, ahol a legnagyobb vitát kiváltó intézmény az Alkotmánybíróság volt, amelynek felállításáról csak a tárgyalások legvégén sikerült megállapodni a feleknek. Hogy jól döntöttek-e? Ezt bizonyítja az a tény, hogy „a magyar Alkotmánybíróság megoldásai nemcsak ismertté váltak, hanem követésre² is találtak.”³

Ezen munkámat három fő részre osztottam fel. Az első részben 1989 előtti azon intézményeket és azok történetét mutatom be, amelyek bár nem voltak alkotmánybíráskodások mégis egyes hatásköreik révén alkotmánybírási tevékenységet végeztek. Második pontban a Kerekasztal tárgyalásokkal foglalkozom, azon belül fókuszálva az Alkotmánybíróságra vonatkozó vitákra. A harmadik – terjedelemre leghosszabb – részben az Alkotmánybíróság 1990-től 2012. január elsejéig az Alaptörvény és az új Alkotmánybírási törvény hatályba lépéséig tartó időszakot mutatom be, hatáskörei közül leginkább az utólagos normakontrollra kihegyezve. Ezen részben próbálok egyértelművé tenni mit is jelentett és jelent a magyar jogállamiság szempontjából az Alkotmánybíróság. Az 1989-ben megalkotott szabályozás hiányosságait, hibáit azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, ezért ezen részben ezekre is kitérek.

1. ALKOTMÁNYVÉDELEM 1989 ELŐTT

Mint azt a bevezető sorokban is megjegyeztem 1989 előtti közjogi berendezkedésünk nem ismerte az alkotmánybíráskodás intézményi fogalmát, azonban 1949 előtt volt olyan szerv, amelynek feladata és hatásköre hasonló volt egyes alkotmánybírási hatáskörökkel. Ezen intézmény bemutatása előtt azonban már csak tiszteletből is meg kell említeni Kossuth Lajos 1850-es években készített alkotmánytervezetét, amelyben azt írja, a „... jogok biztosítása tekintetében egy alkotmányórszék leszen felállítandó, mely a törvények kihirdetése előtt azokat alkotmányos szempontból átnézi s kijelenti, alkotmányosak e vagy sem.”⁴ Az alkotmányórszék ősi és örökös jogokat hívatott biztosítani, azzal, hogy az alkotmányellenes törvényeket kihirdetésük előtt

¹ SÓLYOM LÁSZLÓ: Az alkotmánybíráskodás tízedik évfordulójára, in BITSKEY BOTOND (SZERK.): *Tíz éves az Alkotmánybíróság*, 2000, Alkotmánybíróság, Budapest, 21.o.

² A halálbüntetés eltörléséről szóló 23/1990. AB. határozat indokolását átvette Dél-afrikai Köztársaság, a Baltikum országai és Albánia alkotmánybírási tevékenységére.

³ SÓLYOM LÁSZLÓ: i.m. 2000, 23.o.

⁴ SPIRA GYÖRGY: *Kossuth és alkotmányterve*, 1989, Csokonai Kiadó, Debrecen, 65.o.

visszaküldhette volna törvényhozásnak. Tagjait a senatus választotta volna, szigorú összeférhetlenségi szabályok⁵ figyelembe vételével. Ezen intézmény Európában egyedülálló és példa értékű lett volna.

Az első ténylegesen életre hívott intézmény az 1897. január elsején munkáját megkezdő Közigazgatási Bíróság (továbbiakban Bíróság) volt. Mintájául szolgált az 1875-ben létrehozott osztrák Közigazgatási Bíróság (Verwaltungsgerichtshof), a bíróságról szóló törvény negatív taxációval állapította meg a hatásköreit, „... bármely állami, vagy önkormányzati hatóság törvénysértőnek vélt döntése megtámadható volt előtte, amelyet a törvény tételesen nem zárt ki.”⁶ Ezzel szemben 1896. évi XXVI. törvénycikk pozitív taxációi eltérést jelentettek, de ennek ellenére széles jogvédelmet biztosított a polgároknak a közigazgatás által sértet jogaik orvoslására.⁷ A Bíróság a közigazgatási és bírósági szervezettől elkülönült, a „*bírósági hierarchia legfelsőbb fokán megszervezett, egyetlen fokú, központi közigazgatási bíróság volt.*”⁸ Az 1907. évi LX. törvénycikk tovább bővítette a Bíróság hatáskörét azáltal, hogy 2.§-ban⁹ foglaltak esetében lehetőséget biztosított a törvényhatóságoknak arra, hogy a Bírósághoz forduljanak, és amennyiben a Bíróság a panasznak helyt adott a megtámadott rendeletet, határozatot vagy intézkedést megsemmisítette. A Bíróság hatáskörének ilyen bővítésére Andrassy Gyula belügyminiszter a törvény indokolásában egyértelmű és világos választ adott: „*a törvényhatóságok jogainak biztosítása a nemzet szabadságának is egyik főbiztosítója a Parlamentarismus mellett legerősebb pillére az alkotmánynak és az életerős önkormányzat előfeltétele.*”¹⁰ Ezen hatáskör gyakorlásával a Bíróság alkotmányos védelmet valósított meg. Az 1925. évi XXVI. törvénycikk tovább bővítette a Bíróság hatáskörét azzal, hogy kizárólagos hatáskörébe utalta a választási bíráskodás jogát is. 1946-tól a teljesülési megállapodás szerint a Bíróság az 1946.I. törvényben felsorolt alapjogokra tekintettel, az ezekkel ellentétes normákat nem alkalmazta, ezáltal a Bíróság hatáskörébe vindikálta az alapjogi bíráskodást is. Erre utal a Bíróság létrehozásának ötvenedik évfordulóján az elnökének Csorba Jánosnak az a mondata, hogy a Közigazgatási Bíróság „*mint alkotmányjogi bíróság elfoglalja helyét a törvényhozó és végrehajtó hatalom mellett.*”¹¹ Az egyre bővülő alkotmányjogi hatáskörei miatt a Bíróság a diktatórikus rendszer kiépítésére törekvő kommunista párt útjában állt, ezért az 1949. évi II. törvénnyel megszüntették az ötvenkét éves intézményt. „*Az 1949-es alkotmány – amely szakított az európai és a magyar alkotmánytörténet tradícióival – megszüntette azokat a közjogi intézményeket, amelyek korábban az alkotmánybíráskodáshoz hasonló feladatokat láttak el.*”¹²

A szocialista államberendezkedéstől, a hatalomegység elvétől rendszeridegen volt az alkotmánybíráskodás elfogadása, ennek ellenére az 1970-es évektől felerősödött a hatalomellenőrzés, alkotmányvédelem igénye, ezen igények/elvárások eredményének tekinthető az Alkotmányjogi Tanács létrehozása. Ennek előszeleként tekinthetünk az 1972. évi I. alkotmánymódosító törvényre, amely rögzíti, hogy az Országgyűlés „*ellenőrzi az alkotmány megtartását; megsemmisíti az állami szerveknek alkotmányba ütköző vagy a társadalom érdekeit sértő rendelkezését*”¹³, továbbá rendelkezik arról, hogy az Elnöki Tanács az, amely „... örökdiik az alkotmány végrehajtásán. E jogkörében minden olyan jogszabályt, államigazgatási határozatot vagy

⁵ Még lemondásuk után sem viselhettek volna kormánykinevezéstől függő hivatalt.

⁶ SZABÓ ISTVÁN: Közjogi bíráskodás az I. osztrák köztársaságban, in *Iustum Aequum Salutare*, 2009/4. szám, 66-67. o.

⁷ 1896. évi XXVI. törvénycikk Közigazgatási Bíróságról. A törvény II. fejezetében címenként tárgyalja mely területek azok, ahol a törvényben meghatározott esetekben a Bírósághoz lehetett fordulni a hatáskörök sokszínűségét érzékeltetve felsorolom a törvényben említett címeket: községi ügyek, törvényhatósági ügyek, közegészségi ügyek, vallási és népoktatási ügyek, vízjogi ügyek, közúti és vámügyek, vasúti ügyek, mezőgazdasági és mezőrendőrségi ügyek, állategészségi ügyek, erdészeti ügyek, vadászati ügyek, halászati ügyek, cseléd- munkás és napszámos ügyek, házközösségi ügyek, adó- és illetékügyek, állami alkalmazottak illetményi- és nyugdíj ügyekben.

⁸ PATYI ANDRÁS: *Közigazgatás-Alkotmány-Bíráskodás*, 2011, Universitas-Győr Nonprofit Kft, Győr, 96. o.

⁹ 1907. évi LX. törvénycikk A magyar királyi közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztéséről.

„*2. § A közigazgatási bíróság előtti eljárásnak van helye különösen akkor, ha az a kérdés válik vitássá, vajon a miniszternek (kormány), vagy a miniszter (kormány) bármely közégének volt-e a törvény szerint joga ahhoz, hogy:*

a) megsemmisítse a törvényhatóság határozatát, vagy a törvényhatóság helyett maga határozzon (1886:XXI. tc. 10. §-a);

b) a szabályrendeletre nézve módosítást, vagy átalakítást kívánjon, vagy rendeleti uton maga állapítsa meg a szabályrendeletet (1886:XXI. tc. 12. §-ának utolsó bekezdése);

c) a törvényt, vagy a kormány a törvényhatósághoz intézett rendeletét a törvényhatóság helyett maga hajtassa végre (1886:XXI. tc. 18. §-a, 1872:XXXVI. tc. 11. §-a).”

¹⁰ 1907. évi LX. törvénycikk indokolása, Főrendiházi irományok 1906. X. kötet 515. szám 2-dik melléklet 84. o.

¹¹ PATYI ANDRÁS: *Közigazgatási bíráskodásunk modelljei*, 2002, Logod Bt. Budapest, 17. o.

¹² KUKORELLI ISTVÁN: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*, 2006, Századvég Kiadó, Budapest, 128.o.

¹³ 1972. évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről 19§(3) l).

*intézkedést, amely az alkotmányba ütközik, megsemmisít, illetőleg megváltoztat.*¹⁴ Ennek megvalósítására viszont egyik szerven belül sem jött létre elkülönült szervezeti egység, így az 1972. évi I. törvénybe foglaltak csak deklarációk, holt törvényi rendelkezések voltak.

Többet jelentett, mint holt betűs rendelkezés, de kevesebbet, mint alkotmánybíráskodás az 1983. évi II. alkotmánymódosító törvény, amely kimondta, hogy „*Országgyűlés Alkotmányjogi Tanácsot választ. Az Alkotmányjogi Tanács ellenőrzi a jogszabályok és a jogi iránymutatások alkotmányosságát. Az alkotmánnyal ellentétes rendelkezés végrehajtását - az Országgyűlés és az Elnöki Tanács által alkotott jogszabályok, valamint a Legfelsőbb Bíróság irányelvei és elvi döntései kivételével - felfüggesztheti.*”¹⁵ Az Alkotmányjogi Tanácsra vonatkozó részletes szabályokat az 1984. évi I. törvény tartalmazta, ennek rendelkezéseiből kiderül miért is kevesebb, mint alkotmánybíróság, hiszen a tanács tagjai többségében országgyűlési képviselők voltak, akiknek mandátuma megegyezett az Országgyűlés mandátumával, továbbá nem különült el szervezetileg sem attól, annak saját bizottságaként működött. Hatáskörébe csak az utólagos normakontroll tartozott, azonban itt különbséget tett a törvény az ellenőrizhető normák materiális forrásai között. Így az „*Országgyűlés és az Elnöki Tanács által alkotott jogszabály, valamint a Legfelsőbb Bíróság irányelvei és elvi döntései kivételével*”¹⁶ más által alkotott jogszabály, valamint a „*Minisztertanács tagjai, a legfőbb ügyész, az országos hatáskörű szervek vezetői, valamint a tanácsok és szerveik által a jogalkalmazás irányítása céljából kibocsátott jogi iránymutatások*”¹⁷ esetében volt tényleges hatásköre. Amelyek alkotmányelleneségekor először a jogszabályt vagy jogi iránymutatás kibocsátó szervhez, majd eredménytelenség fennálltakor annak felettes szervehez fordulhatott, végső soron pedig felfüggeszthette azok alkalmazását. Ha az Országgyűlés vagy az Elnöki Tanács által alkotott jogszabályt találta alkotmányosértőnek, akkor erről szóló véleményét megküldte az érintett szervnek, hogy azok orvosolják annak hiányosságait, azonban tényleges intézkedést nem tehetett. Ennek köszönhetően „... *a tanács – működése alatt – törvény, illetőleg törvényerejű rendelet alkotmányosságával érdemben nem foglalkozott.*”¹⁸ A tanács hivatalból is eljárhatott viszont rajta kívül kizárólag állami szerv indítványára. Ülésein tagjai mellett tanácskozási joggal részt vettek a pártközpont munkatársai is, döntéseiket előttük hozták meg. Ezeken túlmenően a tanács alakuló ülésén a Központi Bizottság titkárnak fel szólalása az, amely leginkább érzékelteti a különbséget a két szerv között, hiszen minden kétséget eloszlatva kijelentette, hogy „... *Hagyjuk a jogászkodást elvtársak...! ... a mienk nem alkotmánybíróság.*”¹⁹

A rendszer irányítói mégis ez irányba kívánták fejleszteni a tanácsot, 1988 augusztusában az Igazságügyi Minisztérium Törvényelőkészítő főosztálya bizottságot hozott létre, amelynek célja az alkotmánybíráskodás bevezetése volt. Az alakuló ülésre koncepció-vázlat készült, amely olyan alkotmánybírási szervezettel vázolt fel, amelynek hatáskörei nagyban hasonlítottak az Alkotmányjogi Tanács hatásköreire. Eljárása annyiban módosult, hogy az első körös felhívási kötelezettséget követően már meg is semmisíthette volna a jogszabályt, az Országgyűlés esetében azonban továbbra is csak véleményezési jogköre maradt volna. Ezekon túlmenően az Alkotmánybíróság feladata lett volna az autentikus alkotmányértelmezés és a mai törvényi terminológia szerinti alkotmányjogi panasz elbírálása, ahol szükség lett volna laikus esetén jogi képviselőre, ennek köszönhetően az eljárása kontradiktórius lett volna. Speciális hatáskörként megjelent a választási bíráskodás is. 1988. november 30-ra elkészült az új alkotmány szabályozási koncepciója ebben felvázolt Alkotmánybíróság hatásköre az augusztusi koncepción túl kiegészült az előzetes normakontrollal valamint a mulasztásos alkotmányosértés megállapításának jogkörével.²⁰ Az 1989. évi I. alkotmánymódosító törvény alkotmányos intézménnyé tette az Alkotmánybíróságot és rögzítette, hogy „*az Alkotmánybíróság ellenőrzi a jogszabályok és a jogi iránymutatások alkotmányosságát, illetőleg ellátja a törvénnyel hatáskörébe utalt feladatokat.*”²¹ Az 1989. január 30-án benyújtott második Alkotmány koncepcióban az eljárás kontradiktórius formája már nem szerepelt, ezen felül bekerült a hatásköri bíráskodás és a népszavazás felügyelete, mint speciális hatáskör. A kormányzat még az 1989 nyár eleji politikai fordulatot megelőzően április 29-i keltezéssel megalkotta az Alkotmánybíróságról szóló törvény tervezetét, melyben a bíróság hatáskörei a megelőző két koncepcióba foglaltakat tükrözték, így az „*ún. puha kontroll, a parlament alatti alkot-*

¹⁴ 1972. évi I. törvény 30§(2).

¹⁵ 1983. évi II. törvény az Alkotmány módosításáról 1§.

¹⁶ 1984. évi I. tv Alkotmányjogi Tanácsról 18§ b).

¹⁷ 1984. évi I. tv Alkotmányjogi Tanácsról 2§ c).

¹⁸ HOLLÓ ANDRÁS: *Az Alkotmánybíráskodás Magyarországon*, 1997, Útmutató Kiadó, Budapest, 23.o.

¹⁹ HOLLÓ ANDRÁS: i. m. 1997, 35 .o.

²⁰ HOLLÓ ANDRÁS: i. m. 1997, 38-40. o.

²¹ 1989. évi I. törvény az Alkotmánymódosításáról 6. §.

*mánybíráskodást szabályozta*²², nem áttörve a hatalomegység alkotmányos modelljét. A tervezetből azonban már nem lett törvény, mert a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások által előidézett politikai változások letörölték azt a törvényhozás asztaláról.

2. NEMZETI KEREKASZTAL-TÁRGYALÁSOK

Az 1989. április 29-én az Országgyűlésnek benyújtott Alkotmánybírósági törvénytervezetet, július 27-én tűzték napirendre, azonban az ülésen Szűrös Mátyás házelnök felolvasta Németh Miklós miniszterelnök levelét, amelyben a háromoldalú tárgyalásokra tekintettel visszavonta a törvényjavaslatokat. Ennek ellenére ezt a törvénytervezetet az MSZMP mindvégig tárgyalás kiindulópontjának tekintette. E szerint az utólagos normakontrollt: Országgyűlés egésze, annak bizottsága, Országgyűlési képviselő, Köztársasági elnök, Legfelsőbb Bíróság elnöke, legfőbb ügyész, kormány tagja, bíróságok, érdekképviseleti szervek, tanácselnökök kezdeményezhették volna. A normakontrollt leszűkíti azzal, hogy az Országgyűlés minősített, kétharmados többsége által felülbíráhatóvá teszi az Alkotmánybíróság döntését. Az MSZMP számára kulcsfontosságú volt, hogy a tárgyalások az Alkotmánybíróság felállításával végződjenek és tagjait még az akkori országgyűlési ciklusban megválasszák, mivel előzetes terveik szerint, így választási vereség esetén a szocialista eszmékkel átitatott Alkotmány védelme lehetett volna az AB feladata, amely gátolhatta volna az új rendszer jogállammá fejlődését.

A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások három szinten folytak, az alsó szint volt a bizottsági szint, ahol részletesen tárgyaltak meg egy-egy területet, az itt elfogadott kérdéseket, a középszinten is el kellett fogadni, a plenáris szint pedig szentesítette a megállapodásokat. Az alkotmánybíráskodásról folytatott szakmai vita az I/1-es számú politikai munkabizottságában folyt, e bizottság feladata volt az alkotmány revíziója és a köztársaság elnöki intézményére vonatkozó szabályok megalkotása. Első alkalommal a július 19-i, hatodik ülésen tárgyaltak az alkotmánybíróság intézményéről, ekkor az Ellenzéki Kerekasztal (továbbiakban EKA) tárgyalója kérte, hogy az Alkotmányból töröljék az Alkotmánybíróság intézményét (továbbiakban AB), arra hivatkozva, hogy „*az alkotmányközi átmeneti időszakban nincsen szükség AB-ra, ugyanis, ha az AB a most hatályos alkotmányt védi, akkor egy valóban korszerű jogintézménnyel egy meglehetősen korszerűtlen államszocialista rendszert védelmeznénk.*”²³ A Harmadik oldal egyetértett az EKA-val kiemelve, hogy az alkotmánybíráskodás minimuma a hatalommegosztás elvének érvényesülése még nem történt meg.²⁴ A középszintű politikai bizottság július 27-i ülésén Kilény Géza igazságügy-miniszter helyettes kiemelte, hogy az alkotmányos átmenetnek vannak kötelező alkotmányozási tárgyai, véleménye szerint ezek közé tartozik az AB is. Tölgyessy Péter (EKA tárgyalója) kifejtette, hogy „*... az Alkotmánybíróság létrehozatalát indokolatlannak tartjuk, s ezért azt javasoljuk... hogy egy új alkotmány alapján az új, szabadon választott országgyűlés alakítsa meg.*”²⁵ Ezzel hasonló álláspontját fejté ki Drucker György a Harmadik oldal tárgyalója az augusztus 30-i tárgyaláson, ahol leszögezi, hogy „*alkotmánybíróság felállítása és működtetése olyan mérvű átalakítást jelentené és eredményezné az állami szervezetnek, amelyet csak új módon felállított országgyűlés feladatául tudnánk meghatározni.*”²⁶

A fordulatot az 1989. szeptember 11-én tartott középszintű ülés hozta meg, mikor Somogyvári István (MSZMP)²⁷ által felhozott érvekre reagálva Tölgyessy kijelentette, hogy bár álláspontjukat fenntartják, az EKA megfontolja az MSZMP érveit. A szeptember 13-i I/1-es bizottsági ülésen Tölgyessy jelezte, hogy a következő középszintű ülésen az EKA közölni fogja álláspontját az AB-val kapcsolatban. A szeptember 15-i középszintű bizottság ülésén ez meg is történt, Tölgyessy kifejtette, hogy „*EKA el tudja fogadni az Alkot-*

²² HOLLÓ ANDRÁS: i. m. 1997, 44. o.

²³ KALMÁR MELINDA, RÉVÉSZ BÉLA (szerk.): *Rendszerváltás forgatókönyve (Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben) Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások politikai munkabizottságainak jegyzőkönyvei*, 2000, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 73. o.

²⁴ Ezen álláspontjukat az augusztus 23-i és 31-i, tizenötödik illetve tizenhetedik ülésen is megerősítették.

²⁵ BOZÓKI ANDRÁS (szerk.): *Rendszerváltás forgatókönyve (A Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben) 2. kötet*, 1999, Magvető Kiadó, Budapest, 649. o.

²⁶ BOZÓKI ANDRÁS (szerk.): *Rendszerváltás forgatókönyve (A Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben) 4. kötet*, 1999, Magvető Kiadó, Budapest, 23. o.

²⁷ „... a most kialakulóban lévő és felek által közösen kimunkált alkotmányt az Országgyűlés elfogadná, akkor olyan alkotmánya lenne a magyar népnek, amely alkotmánybírói védelemre nagyon is érdemes lenne.” in BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 309. o.

*mánybíróság felállítását...*²⁸, azonban feltételeket szabtak, melyek közül a téma miatt kiemelendő azon feltétel, hogy „*bárki indíthatson alkotmány vizsgálata iránt keresetet, tehát állampolgár is.*”²⁹ Kifejtették azt is, hogy tudják, hogy az actio populáris intézménye ahhoz vezethet, hogy az AB belefoglalható az ügytömegbe, azonban az átmeneti időszakban mindenképpen szükséges az ilyen széleskörű utólagos normakontroll indítási lehetőség. Antall József szerint „*egy olyan alkotmánymódosítást tudunk létrehozni az eddigi szöveg alapján, amelyik úgy tűnik, hogy érdemes a védelemre.*”³⁰

A részletes szabályok kidolgozására szűkített létszámú I/1.-es bizottságot választottak melynek tagjai EKA oldaláról Sólyom László, Tölgyessy Péter; MSZMP oldaláról Kajdi József, Somogyvári István³¹ a Harmadik oldalról pedig Drucker György, Murányi Zoltán³² voltak. A bizottság egy hétvége alatt elkészítette az AB-ra vonatkozó törvény tervezetét, azonban a szeptember 18-i tárgyalásokat lezáró üléseket megelőzően Kilényi Géza a tervezetet átdolgozta, Tölgyessy Péter szavai szerint saját testére szabta. Az EKA javaslatához képest szűkebb körben engedélyezné utólagos normakontroll indítványozását, az EKA tárgyalói ezzel kapcsolatban az e nap folyamán tartott középszintű bizottsági ülésen azt a választ kapták Kajdi Józseftől, hogy az actio popularis „*gyakorlatilag... érvényesül... törvénytervezetben az alkotmányjogi panasz intézményével.*”³³ Továbbá kijelentette, hogy szűrőt vezetnének be, amely szerint „*bárki fordulhat az AB-hoz akkor, ha alkotmányban biztosított jogainak a megsértését észleli, és gyakorlatilag a jogorvoslati lehetőséget kimerítette.*”³⁴ Tölgyessy Péter szerint az MSZMP-nek el kellene fogadni a másik két fél álláspontját mivel, „*akkor pontosabban és világosabban megoldásra jutnánk, mert ugyanis elképzelhető egy olyan helyzet, hogy egy állampolgár jogait anélkül sérti egy jogszabály, hogy külön határozatban ezt a jogszabályt konkretizálták volna. Ez esetben engednénk meg mi kereseti jogot közvetlenül... A jogszabály megtámadása pusztán az okból lehetséges volna, hogy az állampolgár úgy véli, hogy ez alkotmányellenes jogszabály. Szűrőkre*³⁵ *szertünk is szükség van*”³⁶ Pozsgay Imre kompromisszum készségének köszönhetően az MSZMP minden kérdéskörben kedvezett az EKA-nak, ennek ára az volt, hogy az első öt bírót még az új Országgyűlés megválasztása előtt nevezték ki, melyből kettőt az MSZMP jelölt. Első tagjait 1989. november 23-án választották meg, „*az alkotmánybírókat jelölő 11 tagú bizottság politikai összetétele a következő volt: MSZMP 4, SZDSZ 1, Fidesz 1, KDNP 1, MNP 1, MDF 1 és 2 független képviselő.*”³⁷ Az első megválasztott bírók: Ádám Antal, Kilényi Géza, Sólyom László, Solt Pál, Zlinszky János.

3. AZ 1989. ÉVI XXXII. TÖRVÉNY AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGRÓL ÉS AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG UTÓLAGOS NORMAKONTROLL HATÁSKÖRÉNEK ÉRTELMEZÉSE, A SZABÁLYOZÁS KRITIKÁJA

Az 1989. évi XXXII. törvényt (továbbiakban ABtv) az Országgyűlés 1989. október 19-én fogadta el a tervezet szinte meg sem változtatva, október 30-i kihirdetésével egyidejűleg hatályba is lépett, az AB működését 1990. január 1-én kezdte meg. Az 1989. évi XXXI. törvény bevezette a hatalommegosztás elvét, egymáshoz való viszonyát, „*... e hatalomgyakorlás alkotmányosságának legfontosabb garanciális intézménye az AB.*”³⁸ Működésének alapja az Alkotmány 32./A§ (1) bekezdésébe foglaltak „*Az Alkotmánybíróság felülvizsgálja a jogszabályok alkotmányosságát, illetőleg ellátja a törvénnyel hatáskörébe utalt feladatokat.*”³⁹ Amint az látható az Alkotmány maga taxatívum nem határozta meg az AB hatáskörét azok meghatározását más törvényekre bízta és azáltal, hogy az Abtv. 1.§ h) pontja szerint egyéb törvény által hatáskörébe utalt feladatokról is szólt, ezáltal nem valósult meg az a garanciális elv, hogy az Alkotmánybíróság hatásköréi Alkotmányba foglalt zárt rendszert alkossanak. Ez azt a veszélyt vonta maga után, hogy egyszerű feles törvényekkel lehetett hatáskört elvonni és telepíteni az AB-ra.

²⁸ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 410. o.

²⁹ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 410. o.

³⁰ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 413. o.

³¹ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 415. o.

³² BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 461. o.

³³ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 478. o.

³⁴ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 478. o.

³⁵ Szűrőmechanizmusnak javasolták például az ügyvédkényszer bevezetését vagy a nyilvánvalóan alaptalan indítvány elnök általi elutasíthatóságát.

³⁶ BOZÓKI ANDRÁS: i. m. 1999, 4. kötet 478. o.

³⁷ SMUK PÉTER: *Magyar közjog és politika (1989-2011)*, 2011, Osiris Kiadó, Budapest, 47. o.

³⁸ HOLLÓ ANDRÁS: i. m. 1997, 46. o.

³⁹ 1949. évi XX. törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya 32./A§(1).

32./A§(2) bekezdésébe foglaltak szerint az AB az alkotmányellenes jogszabályokat megsemmisítheti e szakasznak köszönhetően Magyarországon a „kemény” normakontroll valósult meg. A megsemmisítés az Abtv. szerint részleges vagy teljes lehet. A teljes jogszabály csak akkor dől meg, ha „*az olyan jelentős szabály a jogszabály egészében, hogy nélküle az értelmezhetetlen, ennél fogva alkalmatlan lenne.*”⁴⁰ A részleges megsemmisítés esetén csak egyes elemeket, szakaszokat, szavakat vesz ki, ami azonban felveti a kérdést, hogy ezáltal az AB pozitív jogalkotást végez-e, hiszen ezzel a jogalkotói akarattól eltérő új szabályozást is alkothat. A megsemmisítés főszabály szerint ex nunc hatályú (ABtv 42.§), ezáltal főszabály szerint nem „*nem érinti a határozat a közzététele napján vagy azt megelőzően létrejött jogviszonyokat, s belőlük származó jogokat és kötelezettségeket.*”⁴¹ Ennek indoka, hogy a jogalkotó ezzel védte a jogbiztonságot és az előre láthatóságot. Ez alól kivételként megállapította a törvény, az ex tunc hatályú a megsemmisítést, ha lezárt büntetőeljárás esetén az alkotmányellenesség kimondásának idején még nem mentesült az indítványozó a hátrányos jogkövetkezmények alól.⁴² Az AB pro futuro is megállapíthatta a hatálytalanná válás időpontját, ha a jogbiztonság vagy az eljárást kezdeményező különösen fontos érdeke indokolta. Ezen szabályok voltak irányadóak az alkotmányjogi panasz intézményére is, az ez által okozott problémára későbbiekben visszatérek.

Az Abtv. az AB hatásköreinek megállapításakor megjelöli az utólagos normakontroll intézményét, amelyet a jogszabályon túl kiterjesztet az államirányítás egyéb jogi eszközeire is.⁴³ Ezen eljárását bárki indítványozhatta (ABtv 21.§(2)), ennek indoka elsősorban a NEKA-tárgyalások bemutatása során is ismertetett nézőpont mi szerint, az EKA ebben látta azt a garanciát, hogy „*a váltás bizonytalanságában... e szervnek kellett a visszarendeződés hatékony intézményi akadálya szerepét ellátni*”⁴⁴, és ebben nyújthatott volna segítséget az actio popularis intézménye. A törvény indokolása az Alkotmányjogi Tanács intézményének sikertelenségét is felhossa magyarázatul a széleskörű normakontroll bevezetésének magyarázatául: „*1984 óta működik az Alkotmányjogi Tanács... munkáját működése során több jogos kritika érte. Részben hatásköri korlátok... az eljárást indítványozók viszonylag szűk köre... miatt az Alkotmányjogi Tanács... egyetlen hatásköri feladatának sem tudott maradéktalanul megfelelni.*”⁴⁵ Az actio popularis Alkotmányban is rögzítették, ezáltal alkotmányos intézményi státuszt nyert.

Az indítványok érdemi elbírálásának minimális korlátozásául jelölte meg az Abtv., hogy az „*AB elnöke... a nyilvánvalóan alaptalan indítványt pedig elutasítja. ... a hatáskörébe nem tartozó ügyre vonatkozó indítványt az arra hatáskörrel rendelkező szervhez átteszi.*”⁴⁶ Ezen szabályozás alapján az indítványok kétharmadát hatásköri okoknál fogva az AB elutasította működésének első három évében.⁴⁷ Az a limine elutasítás intézményének azon formája, ahol az AB elnökének diszkrecionális jogköre eldönteni mi számít nyilvánvalóan alaptalan indítványnak sérti az előre kiszámíthatóság jogállami követelményét. Jakab András véleménye szerint azonban „*az a limine elutasítás intézményére szükség van az AB ügyterhének fényében.*”⁴⁸ Véleményem szerint viszont szükséges lett volna legalább egy példálózó jellegű felsorolást adni mely indítványok azok, amelyek nyilvánvalóan alaptalanok vagy a törvényben elhelyezni egy értelmező rendelkezést, ami fogalmi szinten definiálta volna ezt a kérdést.

Az Abtv. olyan széles hatáskörrel ruházta fel az AB-t, amely ritkaságszámba ment Európában és a világon is, ez jórészt az actio popularisnak köszönhetően állapíthatjuk meg, amely „*... az első időkben kétségtelenül hasznos funkciót töltött be, a jogállamiság konszolidációjának előrehaladtával azonban már egyre nyilvánvalóbbá váltak a hatalmas munkateher hátrányai.*”⁴⁹ Már az első évben láthatóvá vált, hogy hosszú távon nem kezelhető az a beadványmennyiség, amely az AB-ra érkezett, attól függetlenül, hogy mint korábban megjegyeztem kétharmad részét már hatáskör hiányában elutasították.

⁴⁰ JAKAB ANDRÁS: *Az Alkotmány kommentárja*, 2009, Századvég Kiadó, Budapest, 1151. o.

⁴¹ 1989. évi XXXII. törvény az Alkotmánybíróságról 43.§(2).

⁴² Abtv. 43§ (3) Az Alkotmánybíróság elrendeli az alkotmányellenes jogszabály vagy állami irányítás egyéb jogi eszköze alapján jogerős határozattal lezárt büntetőeljárás felülvizsgálatát, ha az elítélt még nem mentesült a hátrányos következmények alól, és az eljárásban alkalmazott rendelkezés semmisségéből a büntetés, illetőleg intézkedés csökkentése vagy mellőzése, illetőleg a felelősség alóli mentesülés vagy annak korlátozása következne.

⁴³ Abtv 1.§b).

⁴⁴ JAKAB ANDRÁS: i.m. 2009, 1107. o.

⁴⁵ 1989. évi XXXII. törvény indokolása, Magyar Közlöny 1989/77. szám.

⁴⁶ Abtv 23.§.

⁴⁷ BRUNNER, GEORG: Az új alkotmánybíráskodás Kelet-Európában in ÁDÁM ANTAL (SZERK.): *Alkotmányfejlődés és jogállami gyakorlat*, 1994, Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 154. o.

⁴⁸ JAKAB ANDRÁS: i.m. 2009, 1157. o.

⁴⁹ BRUNNER, GEORG: i. m. 1994, 168. o.

A mennyiségen túl az is problémát okozott, hogy bár több száz beadvány érkezett ezek sok esetben nem fogtak át egész szabályozási területeket, így Lábady Tamás alkotmánybíró szavaival élve a „vaktában torpedózó populáris keresetek”⁵⁰ közvetve olyan jogszabályokat szüntettek meg, amellyel hézagot teremtettek a jogrendben. Ezen probléma áthidalására az AB indítvány értelmezési gyakorlatát úgy próbálta szélesíteni, hogy túllépett magán az indítványon. Ilyen AB határozat volt többek között a 28/1994. (V.20.) AB határozat, melynek kérelmezője a szövetkezetekről szóló törvény azon részének felülvizsgálatát kérte, amelyek megkönnyítették a korábbi termelőszövetkezeti kezelésben lévő természetvédelmi területek magánkézbe adását. A határozat viszont első helyen az egészséges környezethez való jog tartalmát fejt ki. Az AB más esetben megállapította, hogy „... a bárki által beadott indítvány visszavonása a bíróságot nem köti.”⁵¹ Sólyom László egy 1998-as határozatban, különvéleményében ezen felül azt is kijelentette, hogy „az alkotmány szabályozása világossá teszi, hogy az absztrakt normakontroll esetében az indítványozó nem saját jogséremlere orvoslása érdekében lép fel, hanem a köz képviselőjeként az Alkotmánynak megfelelő jogállapot helyreállításáért... ilyen közérdekű kereset indítványozóját nem illeti meg... az ügyfél jogállása... a perbeli rendelkezés.”⁵²

Ez a beadványon túllépő értelmezés sok kritika forrása volt Halmai Gábor véleménye szerint „az AB – ahelyett, hogy megsemmisítené az általa alkotmányellenesnek minősített jogszabályi rendelkezést... - valójában a jogszabályt és nem az alkotmányt értelmezi mindenkire kötelező érvénnyel, erre azonban semmilyen hatásköri szabály nem jogosítja fel.”⁵³ Kritika nem alaptalan, azon a téren, hogy az AB egyes esetekben ténylegesen kénytelen volt szélesen értelmezni saját hatáskörét, de ennek szükségessége legtöbb esetben könnyen bizonyítható, hiszen „...az alkotmányozásban kifejezett politikai konszenzus hiányosságait, illetve annak jogtechnikailag tökéletlenül megvalósított következményeit magának kell áthidalnia.”⁵⁴ Azonban maga Sólyom László is érezte, hogy a „popularis actio lehetősége és az AB aktivizmusa szinte lehetetlenné teszi a jogfejlesztés összehangolását a Kormánnyal és az Országgyűléssel.”⁵⁵ Erre példa mikor az indítványozó egy közigazgatási szerv döntése ellen fordult jogorvoslattal az AB-hoz⁵⁶, az túllépve az indítványon megállapította az alkotmányos mulasztást és felszólította az Országgyűlést, hogy rövid határidőn belül tegye lehetővé, közigazgatási döntés bírósági felülvizsgálatát, a kormányt ez patthelyzetbe hozta mivel fel akarta állítani különbíróként a közigazgatási bíróságot, de az idő rövidsége miatt csak a felülvizsgálat lehetőségét rögzítette törvényben.

Statisztikai adatok az AB első három évéből			
	1990	1991	1992
teljes ügyteher	1625	2302	1700
magánszemély indítványa	1420	1864	1270
ügyvédi általi kezdeményezés	73	73	95
érdekképviseleti szerv kezdeményezése	132	132	110
alkotmányjogi panasz ⁵⁷	12	6	21
utólagos normakontroll az egész ügyteher %-ban ⁵⁸	73%	89%	78%

Lábady Tamás véleménye szerint a popularis actio következménye, hogy az AB nem tudta ellátni alapjogvédelmi funkcióját rendeltetésszerűen, ez az állítás abból a szempontból mindenképpen helytálló, hogy ha megvizsgáljuk az első három év ügymegét láthatjuk, hogy a konkrét normakontrollra vagyis alkotmányjogi panaszra irányuló indítvány elenyésző. Ennek okaként vissza kell utalnom arra a korábban em-

⁵⁰ LÁBADY TAMÁS: A populáris akció és az egyéni jogvédelem biztosítása az alkotmánybírói eljárásban, in *Magyar Jog* 1991/7. szám 388. o.

⁵¹ 24/1990 (XI.8) AB határozat.

⁵² 42/1998 (X.2) AB határozat.

⁵³ HALMAI GÁBOR: Hans Kelsen és a magyar Alkotmánybíróság, in CS. KISS LAJOS (szerk.): *Hans Kelsen jogtudománya*, 2007, Gondolat Kiadó, Budapest, 480. o.

⁵⁴ TAKÁCS ALBERT: Az Alkotmánybíróság Magyarországon – Tegnap és holnap között, in ÁDÁM ANTAL (szerk.): *Alkotmányfejlődés és jogállami gyakorlat*, 1994, Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 119. o.

⁵⁵ SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, 1999, Osiris Kiadó, Budapest, 257. o.

⁵⁶ 32/1990 (XII.22) AB határozat.

⁵⁷ TAKÁCS ALBERT: i. m. 1994, 121. o. és a megelőző négy sor adatai is.

⁵⁸ SÓLYOM LÁSZLÓ: i. m. 1999, 255. o.

lített szabályozására az ABtv-nek, hogy az alkotmányjogi panasz során az utólagos normakontrollra vonatkozó megsemmisítési szabályokat kell alkalmazni. Vagyis főszabály szerint az ex nunc hatályt, mivel így főszabály szerint hiába mondja ki az alkotmányellenességét egy alkalmazott jogszabálynak az AB, ha az, az adott jogviszonyra visszamenőlegesen nem alkalmazható, mivel ezzel az érintett fél esetében a jogorvoslat nem következik be, annak ellenére, hogy az AB kifejtette „*az alkotmányjogi panasz az ABtv szerinti formájában jogorvoslat.*”⁵⁹ Ennek okán „... *actio popularis* esetében az indítványozók túlnyomó többségét a kifogásolt jogszabály személyesen is érinti. Ők az absztrakt kontroll igénybevételével mentesültek a rendes bíróságok hosszadalmas eljárásától, amely az alkotmányjogi panasz előterjesztésének előfeltétele lenne.”⁶⁰ Sólyom László ezen állítása az, amellyel igazolom, hogy Lábady Tamás állítása csak egy részében helytálló, hiszen amint látszik is nem az *actio popularis* intézménye az, ami miatt nem valósult meg az alapjogvédelem konkrét normakontroll útján, hanem magának az alkotmányjogi panasznak az a helytelen szabályozása, amely alapján az absztrakt kontroll joghatásait kellett alkalmazni egyedi jogsérelemre. Így az utólagos normakontrollt és az *actio popularis* intézményét felhasználva az AB „*kiterjesztő alapjogvédelmet és stabilizáló államszervezeti ítélezést*”⁶¹ folytatott kezdetektől. Egyedi ügyben megoldást jelenthetett volna az eljáró bírósági alkotmányossági vizsgálatra irányuló kérelem, azonban elenyésző száma miatt ez sem pótolhatta a rosszul szabályozott alkotmányjogi panasz által keletkezett űrt.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Mint dolgozatomból kiderült Magyarországon 1989-ig nem volt intézményes alkotmánybíraskodás, azonban a Közigazgatási Bíróság 52 éves fennállása alatt egyre közelebb került ahhoz, hogy valódi alkotmánybírósággént lehessen rá tekinteni. Egyes hatáskörei, mint a választási bíraskodás vagy az önkormányzatiság védelme már alkotmánybíraskodási hatásköröknek tekinthetők. 1946 után már kifejezetten alkotmányőr szerepkört vállalt fel, ennek okán a totális állam kialakítására törekvő kommunisták 1949-ben megszüntették az intézményt, mivel az alkotmánybíraskodás eszméje nem volt összeegyeztethető a hatalomegység elvével. Mégis láthatunk próbálkozásokat a 1980-as években arra, hogy alkotmánybírósági funkciókat ellátó szervezet hozzanak létre, ilyen volt az Alkotmányjogi Tanács, amely az Országgyűlés bizottságaként működött és fennállása alatt sem törvény sem törvényerejű rendelettel szemben nem folytatott le normakontroll eljárást. A 2012-eshez mérhető változás 1989 őszén következett be, amikor is a Nemzeti Kerekasztal tárgyalások eredményeként, a tárgyalások legvégén a felek megegyeztek az Alkotmánybíróság felállításáról.

De milyen is volt ez a bíróság? Az ABtv. látszatra széles hatáskört biztosított az AB számára, azonban azáltal, hogy a konkrét normakontroll lehetősége a valóságban hiányzott, a szabályozás hatáskör tekintetében mindenképpen féloldalasnak mondható. Az *actio popularis*nak köszönhetően AB eredményesen fel tudott lépni a jogállamiság eszméjét veszélyeztető jogszabályokkal szemben. Azonban az is látható volt, hogy az *actio popularis* intézménye óriási ügyméretet jelentett az AB számára, ennek az ügyméretnek a jelentős része inkább alkotmányjogi panasz lett volna, amennyiben annak szabályozásánál a jogalkotó nem követte volna el azt a hibát, hogy nem nyújtott tényleges jogorvoslatot az indítványozók számára. Természetesen az ügyméretből az is látszott, hogy valamilyen szűrőmechanizmus bevezetése szükséges lett volna. Összességében azonban elmondható, hogy az AB a demokratikus átmenet egyik legfontosabb szerve volt, a jogállami Magyarország intézményi garanciája.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1.] BOZÓKI ANDRÁS (szerk.): *Rendszerváltás forgatókönyve (A Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben) 2. kötet*, 1999, Magvető Kiadó, Budapest.
- [2.] BOZÓKI ANDRÁS (szerk.): *Rendszerváltás forgatókönyve (A Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben) 4. kötet*, 1999, Magvető Kiadó, Budapest.
- [3.] BRUNNER, GEORG: Az új alkotmánybíraskodás Kelet-Európában, in ÁDÁM ANTAL (szerk.): *Alkotmányfejlődés és jogállami gyakorlat*, 1994, Hanns Seidel Alapítvány, Budapest.

⁵⁹ 57/1991 AB határozat (XI.8) AB határozat.

⁶⁰ SÓLYOM LÁSZLÓ: i. m. 1999, 256. o.

⁶¹ SÓLYOM LÁSZLÓ: A magyar Alkotmánybíróság önértelmezése és Hans Kelsen, in Cs. KISS LAJOS (szerk.): *Hans Kelsen jogtudománya*, 2007, Gondolat Kiadó, Budapest, 432. o.

-
- [4.] HALMAI GÁBOR: Hans Kelsen és a magyar Alkotmánybíróság, in. CS. KISS LAJOS (szerk.): *Hans Kelsen jogtudománya*, 2007, Gondolat Kiadó, Budapest.
- [5.] HOLLÓ ANDRÁS: *Az Alkotmánybíróság (Alkotmánybírászkodás Magyarországon)*, 1997, Útmutató Kiadó, Budapest.
- [6.] JAKAB ANDRÁS: *Az Alkotmány kommentárja*, 2009, Századvég Kiadó, Budapest.
- [7.] KALMÁR MELINDA, RÉVÉSZ BÉLA (szerk.): *Rendszerváltás forгатókönyve (Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben) Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások politikai munkabizottságainak jegyzőkönyvei*, 2000, Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- [8.] KUKORELLI ISTVÁN: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*, 2006, Századvég Kiadó, Budapest.
- [9.] LÁBADY TAMÁS: A populáris akció és az egyéni jogvédelem biztosítása az alkotmánybíróági eljárásban, in *Magyar Jog* 1991/7. szám.
- [10.] PATYI ANDRÁS: *Közigazgatás-Alkotmány-Bírászkodás*, 2011, Universitas-Győr Nonprofit Kft, Győr.
- [11.] PATYI ANDRÁS: *Közigazgatási bírászkodásunk modelljei*, 2002, Logod Bt., Budapest.
- [12.] SMUK PÉTER: *Magyar közjog és politika (1989-2011)*, 2011, Osiris Kiadó, Budapest.
- [13.] SÓLYOM LÁSZLÓ: A magyar Alkotmánybíróság önértelmezése és Hans Kelsen, in CS. KISS LAJOS (szerk.): *Hans Kelsen jogtudománya*, 2007, Gondolat Kiadó, Budapest.
- [14.] SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az alkotmánybírászkodás kezdetei Magyarországon*, 1999, Osiris Kiadó, Budapest.
- [15.] SÓLYOM LÁSZLÓ: Az alkotmánybírászkodás tízedik évfordulójára, in BITSKEY BOTOND (szerk.): *Tíz éves az Alkotmánybíróság*, 2000, Alkotmánybíróság, Budapest.
- [16.] SPIRA GYÖRGY: *Kossuth és alkotmányterve*, 1989, Csokonai Kiadó, Debrecen.
- [17.] SZABÓ ISTVÁN: Közjogi bírászkodás az I. osztrák köztársaságban, in *Iustum Aequum Salutare*, 2009/4. szám.
- [18.] TAKÁCS ALBERT: Az Alkotmánybíróság Magyarországon – Tegnap és holnap között, in ÁDÁM ANTAL (szerk.): *Alkotmányfejlődés és jogállami gyakorlat*, 1994, Hanns Seidel Alapítvány, Budapest.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK:

- [1.] 1896. évi XXVI. Törvénycikk A magyar királyi közigazgatási bíróságról
- [2.] 1907. évi LX. Törvénycikk A magyar királyi közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztéséről
- [3.] 1925. évi XXVI. törvénycikk az országgyűlési képviselők választásáról
- [4.] 1949. évi XX. törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya
- [5.] 1972. évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről
- [6.] 1983. évi II. törvény az Alkotmány módosításáról
- [7.] 1984. évi I. tv Alkotmányjogi Tanácsról
- [8.] 1989. évi I. törvény az Alkotmánymódosításáról
- [9.] 1989. évi XXXII. törvény az Alkotmánybíróságról
- [10.] 24/1990. (XI.8) AB határozat
- [11.] 32/1990. (XII.22) AB határozat
- [12.] 57/1991. (XI.8) AB határozat
- [13.] 42/1998. (X.2) AB határozat

EGYÉB FORRÁSOK:

- [1.] 1907. évi LX. törvénycikk indokolása, Főrendiházi irományok 1906. X. kötet 515. szám 2-dik melléklet
- [2.] 1989. évi XXXII. törvény indokolása, Magyar Közlöny 1989/77. szám